

Posudek vedoucího bakalářské práce Davida Zemana.

Fakulta restaurování Univerzity Pardubice,
Ateliér restaurování nástěnné malby a sgrafita.

Bakalářská práce na téma:

Teoretická část:

Kostel sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích – dějiny objektu se zaměřením na stavební úpravy a s nimi souvisejícím restaurováním nástěnných maleb.

Praktická část:

Restaurátorský průzkum nástěnných maleb v presbytáři kostela sv. Jiljí v Uhlířských Janovicích a rozšířený restaurátorský průzkum a referenční restaurování části malby na východní straně jižní stěny presbytáře.

Před studenta byl postaven velmi náročný úkol, jak v teoretické, tak praktické části práce. Obě části jsou úzce provázány a vzájemně využívají získaných poznatků. Vznikla tak velmi kompaktní bakalářská práce, která značně vyčerpávajícím způsobem sleduje historii objektu a jeho proměny od počáteční románské stavby až po poslední úpravy a opravy na konci 20. století, ať již z hlediska stavebního, tak i z hlediska vzniku středověké malované výzdoby presbytáře, jejího potlačení, znovuodkrytí, fáze restaurování i průběh stávajícího restaurování referenční plochy. Původně se zadání praktické části mělo vztahovat pouze na zpracování vybraného úseku maleb na jižní stěně presbytáře, kde byl plánován restaurátorský průzkum, vypracování záměru restaurování a vlastní restaurátorský zásah. Již při prvních úvahách o koncipování práce se však ukázalo, že v rámci původně předpokládaného rozsahu restaurátorského průzkumu pouze na referenční ploše, by jeho výsledky nemusely být dostatečně relevantní pro koncepci vlastního restaurování, které navíc mělo být do značné míry koncepčním nasměrováním budoucího restaurování maleb v rozsahu celého presbytáře. Díky vstřícnosti farnosti a díky iniciativě pracovníků NPÚ ú. o. p. středních Čech, konkrétně Mgr. Ludmile Maděrové i zástupců konzervátorského oddělení Arcibiskupství pražského, bylo nakonec dohodnuto, že základní restaurátorský průzkum bude proveden na malbách v celém presbytáři a částečně i na stěnách lodi a dále rozšířen a prohlouben na ploše malby vybrané pro referenční restaurování. Referenční plochu představuje postava sv. Petra na jižní stěně presbytáře a její bezprostřední okolí.

V teoretické části práce se student v prvních kapitolách a podkapitolách velmi zevrubně zabývá umístěním kostela a současnou podobou exteriéru a interiéru. Ve třetí kapitole pan Zeman popisuje formou důkladné archivní rešerše historii stavby. Zde zmiňuje i objevení maleb v roce 1895, jejich restaurování Janem Böhmem v roce 1914 v souvislosti s Láblerovou rekonstrukcí kostela po požáru v roce 1904, dále se věnuje následným opravám objektu v letech 1946, 1968 a 1988-1990. V kapitole 4 a souvisejících podkapitolách se soustředí na stavební dějiny kostela, kde často čerpá, mimo jiných zdrojů, i z doposud nepublikovaných materiálů či současných studií. Pátá kapitola je věnována zevrubnému popisu nástěnných maleb v presbytáři, ikonografickému rozboru, jejich obecnější i konkrétní charakteristice, jejich objevení a postupnému odhalování po roce 1895 a prvnímu restaurování v roce 1914. V páté podkapitole této kapitoly popisuje druhé restaurování maleb Vladimírem

Teršem v roce 1953. V závěru teoretické práce shrnuje získané poznatky a podrobněji se zabývá osobnostmi Jana Böhma, Vladimíra Terše a Ludvíka Láblera, kterého charakterizuje jako jednoho z čelních představitelů purismu v českých zemích, současně, právě na příkladu koncipování rekonstrukce kostela sv. Jiljí, však jako člověka, který v pozdní fázi svého aktivního života své přísné puristické myšlení pozvolna opouštěl.

Součástí teoretické části bakalářské práce je bohatá obrazová příloha dokumentující současný stav kostela, fotodokumentaci archivních materiálů vztahujících se k jeho dílčím opravám a úpravám a fázím restaurování nástěnných maleb. V teoretické části student pracoval rovněž s výsledky získanými v rámci neinvazivní i invazivní fáze restaurátorského průzkumu, které jsou součástí praktické části bakalářské práce.

V praktické části bakalářské práce si student všímá nejprve současného stavu objektu a příčin jeho poškození (podkapitoly 1.1. – 1.2.2.), dále pak stavu nástěnných maleb a příčin jejich poškození. V druhé kapitole nazvané Komplexní restaurátorský průzkum popisuje skutečně rozsáhlý průzkum, který provedl v celém presbytáři, částečně i v lodi. Začíná průzkumem vybraných stavebních konstrukcí presbytáře i lodi. Průzkum zahrnuje jak invazivní tak neinvazivní metody, které student vzájemně komparuje, případně výstupy jedné z metod ověřuje metodou druhou. Tak jako výsledky archivního průzkumu a studium literatury slouží pro základní orientaci v objektu, tak výsledky restaurátorského průzkumu potvrzují nebo i upřesňují data získaná z těchto zdrojů. Do metod zkoumání zahrnuje termografii a dendrochronologický průzkum.

V podkapitole 2.2.1. představuje metodiku a cíl orientačního stratigrafického průzkumu omítkových a barevných vrstev a cca na 30 sondách mapuje četnost a souslednost těchto souvrství a současně se snaží o jejich zařazení do možných souvislostí s dílčími časovými obdobími existence objektu. Popis sekvencí vrstev je v grafické podobě doplňován stratigrafickými diagramy, které pan Zeman sám zkonstruoval a na jejichž aplikaci si nechal vytvořit speciální počítačový program. V podkapitole 2.3. a jejích podkapitolách se student zaměřuje na rozbor materiálového složení a charakteristických vlastností omítek a malt. Opět začíná metodikou a předpokádaným cílem této části průzkumu. Po makroskopickém průzkumu struktury omítek následuje mikroskopické vyšetření a granulometrická a rentgenová difrakční analýza. Výsledky student komparuje s výsledky archivního výzkumu a podle charakteristiky složení omítek se opět snaží zkoumané vrstvy přiřazovat ke konkrétním obdobím v čase se proměňujícího objektu. Podkapitola 2.3.2. krátce představuje průzkum fyzikálních vlastností omítek. V podkapitole 2.3.3. a dále popisuje průzkum obsahu vlhkosti v omítkových vrstvách, sledování výskytu vodorozpustných solí a jejich kvantifikaci a průzkum biologického nepadení. Následuje klimatologický průzkum v podobě dlouhodobějšího monitoringu teploty, relativní vlhkosti a rosného bodu v interiéru a exteriéru kombinovaný s orientačním stanovením povrchvé vlhkosti omítek pomocí mobilního dotykového přístroje. Zavlhčení omítek je lokálně dále upřesňováno gravimetrickým stanovením vlhkosti. Výsledky jsou zaneseny v připojených tabulkách. V této souvislosti je třeba zmínit skutečnost, že tato fáze průzkumu věnující se omítkám a maltě probíhala v úzké

spolupráci se studentkou Ústavu chemické technologie restaurování památek VŠCHT v Praze Terezou Tribulovou, které se, v rámci mezioborové spolupráce mezi dvěma vysokými školami, otevřela možnost přímo v terénu, v rovině konkrétních aplikací, řešit některé z úkolů, které byly dílčí součástí její diplomové práce. Všechna měření a analýzy jsou doloženy přehlednými tabulkami. Na základě zjištěných skutečností byly vypracovány dva návrhy tmelícího materiálu t. j. směs připravená ze vzdušného vápna a druhá varianta postavená na komerčním směsném vápenném pojivu VAPO, které napodobuje složení historických vápen přítomností hydraulických přísad. Frakce a složení plniva sledují strukturu složení originálních omítek (podle výsledků granulometrické analýzy). Oba druhy maltových směsí byly následně, v rámci vlastního restaurátorského zásahu aplikovány při tmelení defektů. V postavě sv. Petra (t. j. plocha referenčního restaurování) byla užita směs mírně hydraulická, v postavě sv. Pavla na několika vzorcích pak směs se vzdušným vápnem. Obě varianty budou dlouhodoběji monitorovány.

Podkapitola 2.3.7 je věnována průzkumu barevné vrstvy. Průzkum je koncipován jako kombinace neinvazivních a invazivních metod a konečné výstupy jsou výsledkem jejich komparace. Za zmínku jistě stojí, mimo jiné, i využití metody rentgenové fluorescenční prvkové analýzy. V rámci neinvazivních průzkumových metod byly malby pozorovány v IR části světelného spektra a ve světle UV lampy. Následnou komparací výsledků průzkumu se student snaží definovat použité pigmenty barevné škály malby a identifikovat retuše a případné mladší doplňky v malbě. V komparaci a následné klasifikaci pigmentů využívá výsledků invazivní části průzkumu t. j. odebrání vzorků barevné vrstvy a jejich analýz pomocí optické mikroskopie. Na str. 66 praktické části práce nalezneme přehlednou tabulku, ve které jsou srovnávány výsledky XRF analýzy a optické mikroskopie.

Třetí kapitola praktické části bakalářské práce je věnována restaurování referenční plochy. V první podkapitole student nastiňuje koncepci restaurátorského zásahu. Jak již v úvodu pan Zeman uvádí, návrh koncepce restaurátorského zásahu vychází ze tří rovin úvah. První rovina představuje problematiku základní stabilizace dochovaných maleb v celé jejich struktuře, druhá se zabývá důvody respektování některých pozdějších zásahů v malbách, třetí rovina úvah pak výběrem vhodných materiálů pro konzervování / restaurování. Důkladně byly zvažovány důvody pro ponechání či naopak odstranění dílčích mladších zásahů v malbě. V potaz byl brán jejich technický stav, estetická funkce, vypovídací historická hodnota, v neposlední řadě i fakt, že restaurování referenční plochy by mělo být i určitým vodítkem při koncipování restaurátorského zásahu v rozsahu celého presbytáře. Zatím, ani po tomto referenčním restaurování relativně malé plochy maleb, nelze s jistotou konstatovat, že přístup k mladším lokálním zásahům v malbě nebude nutné v případě ostatních partií výzdoby modifikovat a příliš unáhlená a nevratná rozhodnutí na referenční ploše týkající se plošnějšího odstraňování těchto zásahů, by mohla vést k situacím, kdy by obdobné kroky mohly být jinde nerealizovatelné. Jednotný koncept restaurátorského zásahu by pak nebylo možné v rámci restaurování celého presbytáře dodržet. Po konzultacích na toto téma s pracovníkem NPÚ i se zástupcem Arcibiskupství pražského bylo dohodnuto, že dochované tmely na referenční ploše

pocházející z prvního restaurování v roce 1914 budou respektovány, neboť to dovoluje jejich technický stav a předjímá estetická kvalita. Dalším důvodem pro uchování je jejich vypovídací historická hodnota. Naopak tmely pekování pocházející z restaurování v roce 1953 vykazovaly značnou nesoudržnost, místy byly již vypadlé, barevná vrstva retuší enormně ztmavlá a zpráškovatělá a proto bylo rozhodnuto o jejich odstranění. Zatímco ponechané tmely z roku 1914 působí jak strukturou tak barevností značně integrálně, mladší tmelení a retuše pocházející z období druhého restaurování malbu spíše destabilizovaly, jak z hlediska výtvarně estetického tak i z hlediska čitelnosti.

V druhé podkapitole třetí kapitoly praktické části bakalářské práce student popisuje zkoušky čištění, konsolidaci omítkových vrstev, včetně hloubkové injektáže, tmelení defektů a retuš. Na základě výsledků zkoušek čištění bylo rozhodnuto na této referenční ploše originální barevnou vrstvu, vzhledem k její pevnosti a soudržnosti, nefixovat. Podrobněji se student znovu věnuje přípravě tmelícího materiálu. Retuš byla volena na pomezí retuše lokální a nápodobivé s důrazem kladeným na jejich snadnou rozpoznatelnost. Retušována byla pouze nově tmelená místa.

V třetí podkapitole třetí kapitoly student předkládá návrh na celkové restaurování maleb v presbytáři. V úvodu zmiňuje tři základní aspekty, které je třeba vzít v úvahu při koncipování restaurování maleb celého presbytáře. V první řadě se jedná o koncepci a výsledek restaurování na referenční ploše, dále pak zohlednění stavu dochování maleb na ostatních plochách stěn presbytáře a zajištění havarijního stavu maleb v severovýchodní části presbytáře nejvíce zasažené vlhkostí. V těchto souvislostech zmiňuje základní příčny degradace maleb, nejenom v podobě degradace barevné vrstvy, ale i ztráty soudržnosti omítek. Zde pan Zeman upozorňuje na skutečnost, že bez zajištění vyhovujících vlhkostních poměrů ve zdivu a následně v prostředí interiéru kostela, nelze celkové restaurování maleb provést. Základní příčinou zavlhávání objektu je „standardní“ vzlínání vlhkosti zdivem. To je však výrazně posilováno lokálním zatékáním dešťové vody do objektu. Navíc nedostatečně řešený odvod dešťové vody do bezpečnější vzdálenosti od objektu znamená další dotaci vlhkosti přímo ve stěnách. Především v severovýchodní části presbytáře, ale i na jiných místech, je tato situace kritická. Řešení eliminace vlhkosti je předmětem současného projektu na celkovou sanaci objektu, která se připravuje. Výsledky restaurátorského průzkumu budou do tohoto projektu zapracovány.

V návrhu na restaurování maleb celého presbytáře je zmíněna i otázka odstranění mladších omítek ve spodních částech stěn presbytáře, které na jednu stranu mají již svou vypovídací historickou hodnotu, na stranu druhou však představují prostředí výrazně zatížené vlhkostí a přítomností vodorozpustných solí.

V závěru textové části práce student krátce shrnuje celý průběh práce v presbytáři a vrací se k celkovému schématu bakalářské práce, kdy hodnotí propojení teoretické a praktické části, vzhledem k jejich vzájemné kompatibilitě, jako výrazně pozitivní.

Po uvedení seznamu použité literatury a pramenů následuje seznam textových příloh, tabulek, grafických příloh a obsáhlá fotodokumentace průběhu restaurování referenční plochy.

Student pracoval samostatně a velmi kreativně, v rámci archivního průzkumu shromáždil značné množství materiálu textového i obrazového, který systematicky setřídil. Do restaurátorského průzkumu zařadil i nástroje a analytické metody, které nejsou v rámci restarátorského průzkumu úplně standardní (termografie, rentgenová fluorescenční prvková analýza, nakonec i dendrochronologie) a tím si vytvořil dostatečně širokou platformu pro komparaci většího množství výstupů, které samozřejmě zpřesňují výstupy celkové. Je třeba ocenit studentovu práci s literaturou a prameny a následnou práci s poznámkovým aparátem. Velmi bohatá obrazová dokumentace, přiložené tabulky i důsledně zpracovaná grafická dokumentace v maximální míře doplňují textovou část práce. Vlastní restaurování bylo prováděno uvážlivě, citlivě, s velkým respektem a pokorou ke svěřenému dílu, mimo prokázanou technologickou kázeň i s velkým výtvarným citem. Jak již bylo v úvodu poznamenáno, bakalářská práce jako celek tvoří kompaktní soubor, kde se teoretická a praktická část vzájemně doplňují a významnou měrou obohacují.

Po konzultaci s garantem teoretické části doporučuji práci k obhajobě a celkově ji společně hodnotíme známkou výborně.

Jaroslav J. Alt

V Trstěnici dne 12. 9. 2012

